

ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ МОГУТНОСТІ ДЕРЖАВИ НА ОСНОВІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Розглянуто актуальну проблему сучасної геополітики, зокрема вдосконалення і розширення її понятійно-термінологічного апарату й розроблення експертно-аналітичних процедур для оцінювання запровадженого поняття «геополітична могутність». Наведено основні, на думку авторів, геополітичні фактори, які характеризують геополітику держави, що розглядається.

У межах дослідження обґрунтовано систему показників і факторів, які формують основу геополітичної сили, визначено принципи їх взаємозв'язку та вагомості, а також запропоновано практичне застосування моделі для потреб стратегічного аналізу.

Задля підвищення ефективності забезпечення національної та воєнної безпеки України надано рекомендації щодо запровадження цифровізації та вдосконалення її понятійно-термінологічного апарату.

Ключові слова: експертно-аналітична модель, геополітичні фактори, геополітика, геополітична могутність, оборонно-промисловий комплекс, стратегічний аналіз.

Постановка проблеми. Сучасна система міжнародних відносин характеризується високою динамічністю, зростанням конфліктного потенціалу та трансформацією традиційних уявлень про силу і вплив держав [1]. В умовах гібридних викликів, інформаційних війн та глобальної конкуренції за ресурси питання визначення, оцінювання та прогнозування геополітичної могутності (ГПМ) набуває виняткової актуальності. Особливо це стосується України, яка, перебуваючи у складному геополітичному середовищі, змушена постійно адаптувати власну стратегію безпеки, оборони та розвитку оборонно-промислового комплексу (ОПК) [6].

Геополітика як наука переживає етап глибокого переоцінювання своїх теоретичних засад і методологічних підходів. Незважаючи на значний науковий доробок у сфері геополітичного аналізу, спостерігається низка проблем – від обмеженості понятійно-термінологічного апарату до відсутності уніфікованих інструментів кількісного оцінювання впливу геополітичних факторів [2]. Це зумовлює необхідність формування експертно-аналітичних моделей, які дають змогу не лише систематизувати основні фактори ГПМ, а й об'єктивно оцінювати їхню взаємодію у межах стратегічного планування.

Розвиток національної системи оцінювання геополітичної могутності є важливим складником процесу цифровізації сектору безпеки й оборони, оскільки дає змогу використовувати сучасні інформаційно-аналітичні технології для прийняття обґрунтованих стратегічних рішень. Це відкриває можливості не лише кількісно визначити рівень геополітичної сили держави, а й своєчасно виявляти загрози, що впливають на стабільність її міжнародного становища.

У зв'язку з цим є потреба розробити експертно-аналітичну модель оцінювання геополітичної могутності держави на основі реалізації заходів стратегічного планування розвитку ОПК.

Отже, подана стаття спрямована на вдосконалення теоретико-методологічних засад сучасної геополітики, формування структурованого інструментарію оцінювання могутності держави та підвищення ефективності планування розвитку ОПК України у контексті забезпечення національної безпеки та стійкості у глобальному геополітичному просторі.

Сучасні глобальні процеси свідчать про те, що ГПМ визначається не лише військовими або економічними показниками, а й комплексом взаємопов'язаних чинників – політичних, соціальних, інформаційних, технологічних та просторово-географічних. У науковій і практичній площині бракує уніфікованого підходу до кількісного вимірювання цих факторів і визначення їх інтегрального впливу на геополітичний статус держави. Це ускладнює стратегічне планування, особливо в умовах невизначеності понятійно-термінологічного апарату, багатовекторності зовнішньополітичних впливів та гібридних загроз.

Для України ця проблема має особливу значущість, оскільки геополітичне становище країни перебуває в центрі протистояння провідних сил світу. Оскільки немає чітких критеріїв оцінювання

геополітичної могутності й інструментів її вимірювання, знижується ефективність формування державної політики безпеки, оборони й розвитку ОПК. Наявні методики аналізу зазвичай

грунтуються на суб'єктивних експертних оцінках, не враховують повною мірою багатофакторності геополітичного середовища і не забезпечують системного підходу до прийняття стратегічних рішень.

Отже, виникає необхідність розроблення експертно-аналітичної моделі, яка уможливить кількісне оцінювання рівня ГПМ держави на основі інтеграції різнорідних факторів і показників, із застосуванням сучасних інформаційних технологій та процедур стратегічного аналізу. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності стратегічного планування розвитку ОПК, зміцненню національної безпеки й посиленню позицій України у світовому геополітичному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вважають автори статті, геополітика має стати прогресуючою наукою внаслідок повернення до її географічної основи та запровадження цифровізації, що дасть змогу просуватися вперед на поетапно вибудовуваній цифровізаційній основі. У зв'язку з цим особливого значення набуває поглиблене розроблення понятійно-термінологічного апарату сучасної геополітики, що, на думку автора праці [1], зумовлено такими причинами:

коло усталених і найбільш вживаних геополітичних термінів та понять доволі вузьке і не може охопити різноманіття сучасного життя суспільства;

більша частина понять була сформульована наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., тому багато з них об'єктивно потребують уточнення;

упровадження нових термінів має дещо хаотичний та кон'юнктурний характер і не супроводжується їх смисловим обґрунтуванням;

сформований понятійно-термінологічний апарат геополітики формально слабо пов'язаний з географічною основою, що є нонсенсом для науки, зайнятої вивченням «просторової могутності».

У публікаціях [2, 3] серед термінів, які потребують першочергового уточнення щодо розкриття й обґрунтування їх внутрішнього змісту, – «геополітичний потенціал» (ГПП) регіону. Особливий інтерес до цієї понятійної категорії пояснюється її значенням, яке полягає у такому:

– зазначена категорія містить усю сукупність різнорідних факторів, за їх допомогою будь-яка держава може вирішувати «на місцях», у межах свого прямого територіально-політичного контролю, конкретні геополітичні завдання;

– цією категорією визначається значуще співвідношення між згаданими факторами.

Як наслідок стає можливим виявлення взаємозв'язків, що є між ними, специфіки їхньої взаємодії, розроблення підходів до оптимізації їх задіяння.

Однак автори вважають, що проблематиці визначення і запровадження терміна «геополітична могутність» під час проведення стратегічного аналізу на стратегічному рівні приділено недостатньо уваги.

Метою статті є розроблення експертно-аналітичної моделі оцінювання геополітичної могутності держави на основі реалізації заходів стратегічного планування розвитку оборонно-промислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. На думку авторів, до термінологічного апарату цієї галузі дослідження доцільно ввести поняття «геополітична могутність». Воно позначає здатність держави чи союзу держав більш обґрунтовано впливати на світову політику, збільшувати свою силу й безпеку завдяки поєднанню географічних, економічних, демографічних, військових та інших чинників.

Геополітична могутність визначає місце держави у світовій структурі, здатність контролювати важливі території та ресурси. Ключовими аспектами ГПМ є: військова сила; географічне положення; економічні ресурси; національна безпека; експансія та вплив. З огляду на обмежений обсяг статті більш детально розширену структуру ГПМ буде розглянуто у наступних публікаціях.

Особливу актуальність з'ясування зазначеної позиції має для розміру великих країн, оскільки регіональні відмінності у їх межах можуть мати контрастний характер [4]. Ігнорування цих неоднорідностей часто загрожує негативними наслідками у здійсненні демографічної та соціальної політики, регулюванні міжетнічних й міжконфесійних відносин, виробленні економічної та оборонної стратегій, розвитку ОПК та ін. [5]. Отже, оцінювання ГПМ, пошук можливостей її практичного використання та поліпшення відіграють важливу роль у зміцненні територіально-політичних позицій держави загалом [6].

Запровадження у науковий обіг терміна «геополітичний потенціал» відносять до часу становлення класичних ідей геополітики (середина ХІХ ст.). Однак це відбувалося інтуїтивно, поза чітким формулюванням відповідного визначення та його розкриттям [7]. Становище змінилося лише нещодавно, коли ГПП було запропоновано розглядати як «максимально можливу реалізацію

комплексу географічних факторів даної території, що виражається в ступені її існуючого впливу на сусідні країни» [8]. Це визначення уявляється доволі повним, оскільки відображує основне функціональне призначення ГПП – використання державою різних можливостей регіонів, що її складають, для вирішення своїх коротко- та довгострокових геополітичних завдань.

Отже, першим кроком до вирішення більш складних питань є визначення низки факторів, які утворюють геополітичну могутність держави, що розглядається у [9, 10], при цьому слід зважати на таке:

- внутрішній склад ГПП розглядати як систему різних, зосереджених у межах будь-якого регіону, але взаємопов'язаних географічних чинників, що (як разом, так і окремо) є своєрідним інструментарієм у вирішенні державою подвійного завдання;
- утримання у своєму складі певного регіону – місця поєднання, розміщення цих факторів;
- використання зазначених факторів у процесі здійснення свого прямого або опосередкованого впливу на цілком певний закордонний простір.

Для зручності розгляду ці фактори умовно можна поділити на кілька блоків, за основу поділу береться переважаюча факторно-функціональна специфіка їх складників [11]. Ґрунтуючись на досвіді практичного використання комп'ютерної технології спеціального призначення М7 [5, 6], доцільно заздалегідь створити бази даних факторів та їх показників із можливістю вибору конкретного фактора та його показників або введення нових факторів та їх показників. Варіант подібної бази даних наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Дані факторів та їх показників

Фактор	Вага	Показники фактора	Вага
1. Математико- географічний		Площа території Клімат Рельєф Гідромережа Рослинний покрив Потенційні геополітичні можливості соціуму	
2. Природно- ресурсний		Економічні характеристики Екологічні характеристики Первинне джерело матеріальної озброєності Динаміка розгортання активності держави	
3. Наявність системи захисту над своєю територією для збереження свого суверенітету		Кількість об'єктів критичної інфраструктури Наявність системи захисту об'єктів критичної інфраструктури Наявність індивідуальних засобів захисту на об'єктах критичної інфраструктури	
4. Приморське положення		Розвиток річкового транспорту Розвиток військово-морських сил Рівень участі військово- морських сил у забезпеченні національної безпеки Наявність захищених бухт і гаваней	
5. Вписання міждержавних кордонів в існуючу просторову систему природних рубежів		Довжина державного кордону із сусідньою державою Зручність природних кордонів Наявність транскордонно розташованих природних кордонів Рівень геополітичної напруженості Рівень забрудненості з боку сусідньої держави, що розглядається Рівень ресурсовитратності на забезпечення добросусідських відносин	
6. Сільськогосподарський		Можливість виробництва продукції та матеріалів стратегічного призначення Виробництво продовольства Виробництво сировини стратегічного призначення Виробництво медичних інгредієнтів	
7. Соціогеографічний		Чисельність і розміщення населення Етно-конфесійний склад населення Особливості демографічної ситуації Особливості міграційної ситуації Мобілізаційний потенціал населення: – на виборах – бойових діях Готовність населення до геополітичної діяльності Готовність відстоювати національні інтереси від зовнішніх посягань Ступінь лояльності до існуючих загальнодержавних цінностей	

Продовження таблиці 1

Фактор	Вага	Показники фактора	Вага
8. Економіко- географічний		Достатність виробничих потужностей Стан транспортної мережі Стан телекомунікаційної мережі Стан військово-промислового комплексу і місць виробництва озброєння і військової техніки та спецтехніки	
9. Комунікаційна інфраструктура		Переміщення людей Переміщення вантажів Передача інформації Внутрішня єдність Інтенсивність обмінних зв'язків	
10. Політико- географічний		Наявність або відсутність зовнішніх сусідів Добросусідські міждержавні відносини можуть швидко змінитися на ворожі Унаслідок агресії третьої країни дружній зовнішній сусід може змінитися на недружнього Територіальний контакт із розташованою «гарячою точкою» по той бік кордону може істотно впливати на геополітичний стан прикордонного регіону у будь-якій політично стабільній країні Офіційний конструктив між сусідніми державами може поєднуватися з транскордонною напруженістю на регіональному рівні Регіон (держава), що є суб'єктом «експорту» та «імпорту» геополітичного впливу, є зоною «тяжіння» до себе, уваги з боку власного центрального уряду та сусідньої з ним держави Наявність економічних, політичних, воєнних угод із сусідніми державами	
11. Військово- географічний		Військовий компонент, здатний стримати агресію, забезпечити безпеку та зберегти державу Інструмент відстоювання своїх національних інтересів Розміщення військових частин, укріпрайонів, баз, аеродромів, полігонів Розміщення спеціальної інфраструктури ОПК, військових академій, училищ, інститутів Наявність комплексу знань про ведення бойових операцій на своїй території Отримання розвідувальної інформації з космосу або її купівля Рівень розробок і моделей оцінювання геополітичної могутності Входження у воєнно-політичні союзи та стратегічне партнерство Наявність військових баз та військових контингентів в інших державах Утримання на своїй території ядерної зброї Ведення активного інформаційно-психологічного протиборства з іншими державами	

На особливу увагу заслуговує *математико-географічний фактор*, який гранично простий за своїм наповненням і не має внутрішнього дроблення на окремі чинники. Однак ця «простота» має суто зовнішній характер, оскільки математичні параметри є універсальною основою для чіткої

просторової локалізації будь-яких геополітичних явищ, визначаючи мовою цифр їхні координати, конфігурацію, масштабність, розмірність та інші показники. Аналогічно аналізуються інші фактори. За результатами аналізу факторів та притаманних їм показників будується трирівнева ієрархія (рисунок 1) [5].

Рисунок 1 – Побудова ієрархії факторів і показників оцінювання геополітичної могутності i -ї держави

Експерти оцінюють фактори і показники за шкалою Т. Сааті [6] (рисунок 2).

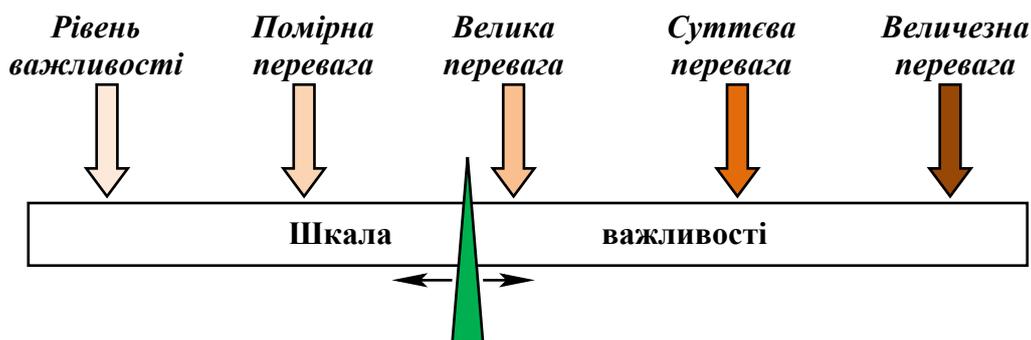

Рисунок 2 – Шкала для оцінювання важливості факторів

Комп'ютерна технологія М7 дає результат – рівень геополітичної могутності i -ї держави станом на момент оцінювання, який заноситься у відповідну базу даних для подальшого використання в інтересах розвитку ОПК.

Висновок

Викладені у статті концептуальні ідеї потребують уточнень і доповнень, зокрема зважаючи на досвід збройного конфлікту на території України. Водночас позначена в ній у загальних рисах низка геополітичних факторів може стати підґрунтям для обговорення проблеми визначення якісних і кількісних характеристик окремо взятих факторів геополітичної могутності, а також для пошуку шляхів взаємної співвідносності їхніх показників.

Для стратегічного планування розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу крім геополітичної могутності передбачається розроблення експертно-аналітичної моделі оцінювання військової могутності держав регіону (сусідніх держав) на стратегічному рівні, де як основний розглядатиметься військово-географічний фактор. Він має складники, які безпосередньо стосуються взятої у «чистому» вигляді мілітарної сторони геополітичної могутності. Цей напрям детально розглядатиметься у наступних публікаціях.

Перелік джерел посилання

1. Богданович В. Ю., Свида І. Ю., Скулиш Є. Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України : монографія ; у 7 т. Київ : НА СБ України, 2012. Т. 4. Воєнна безпека України та шляхи її забезпечення. С. 460–465.
2. Методологія комплексного використання військових і невійськових сил та засобів сектору безпеки і оборони для протидії сучасним загрозам воєнній безпеці України : монографія ; вид. 2-ге / В. Ю. Богданович та ін. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2021. 364 с.
3. Богданович В. Ю., Сиротенко А. М., Дублян О. В., Дейнега О. В. Методика оцінювання зовнішнього безпекового середовища. *Збірник наукових праць Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України*. Київ, 2019. № 2 (88). С. 30–37.
4. Богданович В. Ю. Стратегії забезпечення стабільності на прикладі євроатлантичного регіону. *Підтекст*. 2008. № 42 (112). С. 28–34.
5. Богданович В., Моначинський О. Оборонний альянс з перспективою трансформації. Розширення НАТО на Схід: Pro et Contra. *Персонал*. 2008. № 3. С. 37–42.
6. Кириленко В., Дягель Д. Щодо пошуку шляхів протидії основним загрозам у сфері безпеки державного кордону, які виявляються в міжнародних пунктах пропуску через державний кордон України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького*. Хмельницький, 2019. № 3 (81). С. 30–37.
7. Сиротенко А. М., Богданович В. Ю., Свида І. Ю. Когнітивний підхід до визначення завдань складовим інтегрованого потенціалу деескалації загроз воєнного характеру в системі забезпечення воєнної безпеки. *Наука і техніка Повітряних сил Збройних Сил України*. 2017. № 4 (29). С. 7–9.
8. Олексієнко Б. М. Пріоритети розвитку сектору безпеки і оборони України. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : тези VIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 10 груд. 2015 р. Хмельницький, 2015. С. 55–57.
9. The Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 2021/03/. URL: <https://surl.lu/thjppjy> (accessed: 10.11.2025).
10. Фролов В. С., Саганюк Ф. В. Протиборство агресії. *Оборонний вісник*. 2017. № 11. С. 147–152.
11. Абрамов В. І., Ситник Г. П., Смолянук В. Ф. Глобальна та національна безпека : підручник / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. С. 780–784.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2025 р.

UDC 355.45

V. Muzhenko, O. Huliak, L. Kriuchka

EXPERT-ANALYTICAL MODEL OF ASSESSMENT OF THE GEOPOLITICAL CAPABILITY OF A STATE BASED ON THE IMPLEMENTATION OF STRATEGIC PLANNING MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF THE DEFENSE-INDUSTRIAL COMPLEX

The theoretical and methodological principles of forming an expert and analytical model for assessing the geopolitical power of a state as a key tool for strategic planning for the development of the defense-industrial complex are considered. The relevance of the topic is due to the transformation of the international security system, the growth of conflict potential in the world, and the need to ensure the effective functioning of the national strategic management system in the face of hybrid threats. The research proposes an improved conceptual and terminological basis for modern geopolitics and introduces the concept of "geopolitical power" into scientific circulation as an integral characteristic of a state's ability influence international processes through a combination of military, economic, demographic, natural resource, technological and social factors.

Based on the analysis of currently used approaches, the need to create a system for quantitatively assessing the level of geopolitical power is substantiated, which will allow moving from subjective expert assessments to a unified methodology of strategic analysis. The proposed model is based on a multi-level hierarchy of factors and their indicators, including: mathematical-geographic, natural-resource, socio-geographic, political- and military-geographic, communication, economic, etc. For each of them, the weight

in the overall structure of geopolitical power has been determined, as well as the possibility of their digital modeling using special-purpose computer technology M7. The use of the T. Saati scale ensures the objectivity of expert assessment, and the construction of a database of factors and indicators opens up prospects for automated analysis of the geopolitical situation of the state.

The results of the study can be used for strategic planning of the development of the security and defense sector of Ukraine, as well as for conducting a systematic analysis of the foreign policy environment.

The proposed model creates a basis for further development of a methodology for assessing the military power of the states of the region and improving approaches to the digitalization of national security processes. It is emphasized that the practical implementation of the model will contribute to increasing the efficiency of management decisions in the field of defense planning and strengthening Ukraine's positions in the global geopolitical space.

Keywords: *expert-analytical model, geopolitical factors, geopolitics, geopolitical power, defense-industrial complex, strategic analysis.*

Муженко Віктор Миколайович – доктор військових наук, головний науковий співробітник, Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
<https://orcid.org/0000-0002-5023-6463>

Гуляк Олег Вікторович – кандидат юридичних наук, доцент, генеральний директор, акціонерне товариство «Укроборонпром»
<https://orcid.org/0000-0002-4588-5979>

Крючка Леонід Миколайович – доктор філософії, науковий співробітник, Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
<https://orcid.org/0000-0001-8767-5091>